

ZAF'ı TE'LİF

zettiklerini belirtmiştir (*Belâgat-ı Osmâniyye*, s. 13). Bazı nesir cümlelerinde vurgu ya da buna benzer anlam incelikleri sebebiyle cümle içerisinde takdim ve tehirler gerekli olabilir. Ancak Türkçe devrik cümle esasına dayanmadığından bu tür örnekler birer istisna kabul edilmelidir. Cümledeki öğelerin kurallara uygun sıralanması aynı zamanda cümlenin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Takdim ve tehirlerin anlamayı güçleştirecek ölçüye vardığı cümleler za'f-ı te'lif değil ta'kid-i lafzî örneği sayılmıştır.

2. Cümlede bazı kelime ve takıların eksikliği yahut yerinde kullanılmaması da za'f-ı te'lif sebebidir. "İçeriden bir ses geldi; sandım sen şarkı söylüyorsun" cümlesi "ki" bağlacı ilâvesiyle za'f-ı te'liften kurtulur. Râgıp Paşa'nın, "Bi'l-iktizâ ederse de ebnâ-yı dehrden / Râgıb ümmîd-i himmet eğer himmet istemez" beyti "eğer" edatının yersiz kullanımına bir örnektir. Takılarda olduğu gibi eklerin de uygun biçimde kullanılmaması za'f-ı te'life yol açar. Haşmet'in, "Pertevinden biliriz meh gibi şöhratın / Anlarız rütbesini çarhta âdem olanın" beytinde ilk mısraın son kelimesindeki ilgi eki gereksiz olup za'f-ı te'lif örneğidir (Recâizâde Mahmud Ekrem, s. 101). Cümlede fiillerin zamanları arasındaki uyumsuzlukla bir ifadenin fıkraları arasındaki irtibatsızlık Recâizâde'nin za'f-ı te'lif sebebi olarak zikrettiği üçüncü ve dördüncü hususlardır.

Belâgat kitaplarında bu dört husus dışında za'f-ı te'life yol açan pek çok örnek vardır. Meselâ çoğul bildiren sıfatlarından sonra gelen ismin de çoğul yapılması bunlardan biridir; "Üç çocuklar gördüm" cümlesindeki gibi. Ancak "üç ahbap çavuşlar", "kırk harâmiler" ve "beş evler" (Beşevler) gibi işaret edilen şeyin açıkça bilinmesi durumunda ve özel isim niteliğinde kullanılan ibareler ifade kusuru sayılmaz. "Her" sıfatından sonra çoğul isim kullanmak da za'f-ı te'lif sebebidir; "her ebruvân", "her şuarâ", "her mektuplar" gibi. Farsça kaideye göre yapılan sıfat tamamlamalarında sıfatla mevsuf Arapça kelimelerden oluşuyorsa ikisi arasında nicelik ve nitelik bakımından uygunluk bulunması gerekir; yani isim müfredse sıfat da müfred, cemi ise cemi, müennes ise müennes olmalıdır. Buna Farsça'da her zaman uyulmamakla birlikte Osmanlı Türkçesi'nde uygunluk mutlaka aranır: "Devlet-i Osmâniyye", "memâlik-i İslâmiyye", "müverrihin-i muhakkukin", "tedrîsât-i âliye" gibi. Türkçe kelimelerle Farsça kaideye uygun terkip oluşturmak da böyledir; Mustafa

Reşid Paşa lâyihasındaki "uğur-ı devlet-aliyye", Âsım Efendi'deki "sanâdîd-i ocak" terkipleri gibi (Bilgegil, s. 37). "Kapudân-ı deryâ", "otağ-ı hümayun", "âlâ-yı vâlâ" ve "ağa-yı merkur" gibi yaygınlık kazanmış terkipler bu kaidenin istisnalarını teşkil eder. İki Türkçe kelime arasındaki "ve" bağlacını Farsça'da olduğu gibi, "ü, ü, vü" şekliyle yazmak (Olduk o zaman el ü ayak-tan), Farsça kelimelerin başına Arapça harf-i ta'rîf getirmek de ("mütenâsibü'l-endâm", "bi'l-girift", "li-ecli'l-fürüht") za'f-ı te'liftir. Arap dili ve belâgatında za'f-ı te'lif konusu sınırları belli bir alanda görüldüğü halde Türkçe'de za'f-ı te'life yol açan kusurlar için bir sınır çizmek mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Nâci, *Edebiyat Terimleri: İstulâhât-ı Edebiyye* (haz. M. A. Yekta Saraç), İstanbul 2004, s. 59; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, İstanbul 1299, s. 11-14; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, İstanbul 1299, s. 91-103; Tâhirülmevlî, *Edebiyat Lügati* (İstanbul 1936), İstanbul 1994, s. 156-158, 181; Fevziye Abdullah Tansel, *İyi ve Doğru Yazma Usûlleri*, İstanbul 1983, III, 80; M. Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul 1984, s. 265-266; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâgat*, İstanbul 1989, s. 36-38; Nusrettin Boelli, *Belâgat: Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1993, s. 17; M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000, s. 31; Cüneyt Eren - M. Vechi Uzunoglu, *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar: Belâgat*, İzmir 2006, s. 37-38.

MELİHA Y. SARIKAYA

ZAFÂR

(ظفار)

Uman'ın güneyinde
Hint Okyanusu kıyısında
tarihî bir şehir.

İslâm öncesi dönemde varlığı bilinen ve halen kalıntıları mevcut olan Zafâr şehri günümüzde halk arasında Belîd diye bilinir ve Salâle şehri yakınındadır. Bugün Zafâr, Uman'ın güney eyaletinin adıdır, bu eyaletin merkezi de Salâle'dir. Zafâr şehrinin erken dönemleri ve İslâm hâkimiyetine nasıl geçtiği hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İlk kayıtlar Sîrâf halkından bazı grupların V. (XI.) yüzyılda bölgeye hicret etmesiyle ilgilidir (İbnü'l-Mücâvir, s. 271). Resûlîler öncesi dönemde burada egemenlik kuran ilk hânedanın Mencü (Menceviyyîn) olduğu ve bu hânedandan Muhammed b. Ahmed el-Ekhal'in 600 (1204) yılında vefatıyla hânedanın sona erdiği bilinmektedir. Onun vefatının ardından büyük bir tüccar olan ve-

ziri Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Mezrû' el-Habûzî şehrin idaresini ele aldı ve kendi hânedanını kurdu (Ebû Tayyib b. Abdullah Bâ Mahreme, s. 194-195). 618'de (1221), Yemen Eyyübî hâkimi el-Melikü'l-Mes'ûd Selâhaddin'in eline geçebileceği düşüncesiyle Zafâr'ı tahrip ettiren Muhammed b. Ahmed (İbnü'l-Mücâvir, s. 260-261) daha sonra burada Mansûre (Kahire) adıyla surla çevrili yeni bir şehir tesis etti, ancak burası Zafâr olarak anılmaya devam etti. Bu dönemde şehir daha ziyade Hadramut'tan gelen nüfusla meskûndü. VII. (XIII.) yüzyılın sonlarında Zafâr hâkimi olan Sâlim b. İdrîs b. Ahmed en-Nehuda'nın, İran'a giden ve Resûlî elçilik heyetiyle hediyeleri taşıyan bir geminin Zafâr yakınlarında kazaya uğramasının ardından gemiye el koyması ve Resûlî hâkimi el-Melikü'l-Muzaffer I. Yûsuf'un bütün uyarılarına rağmen geri vermemesi yüzünden Resûlî sultanı büyük bir orduyu üç koldan Zafâr üzerine gönderdi. Yapılan savaşta Sâlim b. İdrîs öldürüldü ve şehir 678'de (1279) Resûlî topraklarına katıldı.

Emir Özdemir Sungur'u Zafâr'a vali tayin eden I. Yûsuf şehri 692 (1293) yılında oğlu el-Melikü'l-Vâsih Nûreddin'e iktâ etti. Vâsih 711'de (1311) ölünceye kadar Zafâr'da kaldı. Vâsih'in yerine geçen oğlu Fâiz döneminde Zafâr'da yarı müstakim bir Resûlî hânedanı kuruldu. Şehri imar eden bu hânedan Taiz'deki (Yemen) Resûlîler'e vergi ödüyordu. Ancak Fâiz'in halefi Muggis döneminde 730 (1330) yılından itibaren hânedanın Taiz'deki Resûlîler'e vergi ödemeyi kestiği ve bu tarihten itibaren tam bağımsız olduğu kaydedilmektedir. Bununla birlikte Zafâr 767'den (1366) sonra tekrar Taiz'deki Resûlîler'in hâkimiyeti altına girdi. el-Melikü'l-Muzaffer I. Yûsuf Zafâr'da bir medrese, el-Melikü'l-Müeyyed Dâvûd'un kızı da bir cami inşa ettirdi. VIII. (XIV.) yüzyılda Zafâr'ı ziyaret eden İbn Battûta'nın şehir hakkında verdiği ayrıntılı bilgiden şehirde özellikle balıkçılığın önem taşıdığı ve Hindistan'la yoğun deniz ticaretinin bulunduğu anlaşılmaktadır (*er-Rihle*, s. 259-262). Şehrin burada yetişen buhurla ün kazandığı bütün kaynaklarda zikredilir. Zafâr uygun hava koşulları sebebiyle meyve ve sebzenin bol olduğu bir şehir diye tavsif edilir. Ayrıca Arap atı yetiştirilen ve ticareti yapılan bir bölgeydi. Resûlîler'in IX. (XV.) yüzyılda yıkılmasının ardından şehir bölge kabilelerinden Kesîrîler'in eline geçti. Zafâr şehrinin bundan sonra önemini kaybederek bir harabe haline geldiği kaynaklarda anılmamasından belli olmaktadır. Nitekim XIX. yüzyılda böl-

geyi ziyaret eden Batılı seyyahlar Zafâr'dan bahsetmez (İA, XIII, 487). Zafâr şehrinin kalıntıları arkeologlar tarafından incelenmiştir (Costa, V [1979], s. 111-150).

Uman'ın güneyindeki 250.000 nüfuslu Zafâr eyaleti (muhafaza) balıkçılık ve tarım alanında öne çıkar. Eyalette bir de üniversite mevcuttur. 99.300 km² ile yüzölçümü bakımından Uman'ın en büyük eyaletidir ve Salâle merkez olmak üzere Mirbât, Rahyût, Tâka, Sümreyt, Mezyûne, Zalkût, Mukşin, Sedah ve Şelîm-Hallâniyât adlı on idarî birimden (vilâye) meydana gelmektedir. Yemen'in güneyinde Himyerîler'in başşehri olan diğer bir Zafâr ise (Reydân) İslâm'dan sonra önemini kaybetmiş ve günümüzde harabe halinde küçük bir köy olarak kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-*Arab*, "zfr" md.; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 60; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 197-198; İbnü'l-Mücvâr, *Şifatü bilâdi'l-Yemen ve Mekte ve ba'zi'l-Hicâz: Târihu'l-müstebsir* (nşr. O. Löfgren), Leiden 1951, s. 260-261, 271; İbn Hâtim, *Simtül-gâli's-şemen fi ahbâri'l-mülük mine'l-Guz bi'l-Yemen* (ed. G. R. Smith), London 1974, I, 505-529; İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), s. 259-262; Ali b. Hasan el-Hazrecî, *el-Ükûdü'l-lü'lü'yye* (nşr. M. Besyânî Asel), Kahire 1329-32/1911-14, I, 276-278; II, 134; Ebû Tayyib b. Abdullah Bâ Mahreme, *Târihu sağri 'Aden* (ed. O. Löfgren), Uppsala 1936, s. 194-195; P. M. Costa, "The Study of the City Zafâr (al-Balid)", *The Journal of Oman Studies*, V (1979), s. 111-150; G. R. Smith - V. Porter, "The Rasulids in Dhofar in the VIIth-VIIIth/XIIIth-XIVth Centuries", *JRAS*, sy. 1 (1988), s. 26-37; G. R. Smith, "Zafâr", *El²* (İng.), XI, 380-381; J. Tkatsch, "Zefâr", *İA*, XIII, 482-488; W. W. Müller, "Zafâr", *El²* (İng.), XI, 379-380.

CENGİZ TOMAR

ZAFER AHMED TEHÂNEVÎ

(زفر أحمد التهانوي)

Zafer Ahmed b. Latîf
et-Tehânevî el-Osmânî
(1892-1974)

Hindistanlı hadis ve fıkıh âlimi.

13 Rebîülevvel 1310'da (5 Ekim 1892) Diyûbend'de (Deoband) doğdu. İlk öğrenimini buradaki Dârülulûm Medresesi'nde tamamladıktan sonra ilmî ve tasavvufî kişiliğini şekillendirecek olan dayısı, şeyhi ve hocası Hakîmü'l-ümme Eşref Ali Tehânevî'nin yanına Tehânebihûn'a (Thana-Bhawan) gitti. Burada dayısının kurduğu İmdâdü'l-ulûm Medresesi'nde Arapça okudu ve temel eğitimi aldı. Ardından dayısı onu yine kendisinin Kanpûr'da (Cawnpore) tesis ettiği Câmîu'l-ulûm Medresesi'ne yerleştirdi. Bu medresede fıkıh, usûl-i

hadis ve tefsir dersleri aldı; *Kütüb-i Sitte* ile *Mişkâtü'l-Meşâbih*'i okuduktan sonra Sehârenpûr'daki Mezâhirü'l-ulûm Medresesi'ne geçti. Burada Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'ine *Bezlü'l-mechûd* adıyla şerh yazan Halîl Ahmed Sehârenpûrî'nin hadis derslerine devam etti ve kendisinden icâzet aldı. Söz konusu medresede mantık, geometri ve matematik dersleri alarak öğrenimini tamamladı. Henüz on sekiz yaşında iken bu medreseye hoca tayin edildi ve yedi yıl boyunca fıkıh, usûl-i fıkıh, mantık ve felsefe okuttu. Ardından bir zamanlar talebelik ettiği İmdâdü'l-ulûm Medresesi'ne bu defa hoca olarak geçti. Bu medresede uzun yıllar hadis, tefsir ve fıkıh okutup fetva verdi, talebe yetiştirdi. Burada iken dayısının yönlendirmesi ve gözetimi altında *İ'lâ'ü's-sünen* adlı kitabın telifine başladı ve yirmi yıl boyunca bu eserin telifiyle meşgul oldu. Yine burada başka eserler de kaleme aldı. Bir süre sonra Birmanya'ya (Myanmar, Burma) gitti; burada iki yıl süreyle tebliğ ve irşad faaliyetinde bulunarak Tehânebihûn'a döndü, ardından Dakka'ya geçti. Dakka Üniversitesi'nde hadis, fıkıh ve usûl-i fıkıh okuttu, bir müddet sonra el-Medresetü'l-âliye'ye başmüdürris tayin edildi ve sekiz yıl bu görevde kaldı. Bu arada el-Câmîatü'l-Kur'âniyyetü'l-Arabiyye'yi kurdu. Ardından Batı Pakistan'a geçti ve Haydarâbâd'a bağlı Eşrefâbâd'daki Dârü'l-ulûmi'l-İslâmiyye'de başmüdürrislik yaptı, daha çok hadis öğretimiyle meşgul oldu. İlerlemiş yaşına ve geçirdiği hastalıklara rağmen Aralık 1974'teki vefatına kadar hadis okuttu. Tehânevî, Hint alt kıtasının her zaman hareketli olan bilimsel atmosferinde aktüel meselelerle de yakından ilgilenmiş, bunlarla ilgili görüşlerini eserlerinde ortaya koymuştur. Gerek *İ'lâ'ü's-sünen*'de gerekse diğer eserlerinde müslümanların güncel sorunlarını ele alıp bunlara çözümler üretmiş, Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî ile mektuplaşarak onun bazı fetvalarına itiraz etmiştir.

Eserleri. 1. İ'lâ'ü's-sünen*. Hindistan'da Ehl-i hadis diye bilinen akımın temsilcilerinden Eşref Ali Tehânevî, Hanefî mezhebinde hadislere yeterince değer vermediği yönündeki eleştirilere karşı bu mezhebin görüşlerini destekleyen hadisleri ihtiva eden *İhyâ'ü's-sünen* adıyla bir eser kaleme almış, eserin müsveddelerinin delil olarak aldığı hadislerin sübüt ve delâlet bakımından durumlarını içeren *Câmî'u'l-âsâr* adlı muhtasar bir eser yazmaya başlamıştı. Ancak müellif müsveddeleri kaybo-

lan çalışması gibi ayrıntılı bir eser kaleme almayı arzu ettiğinden bu işi Ahmed Hasan Senbehî'ye havale etmiş, fakat onunla bazı meselelerde farklı düşündükleri ortaya çıkınca bu defa Zafer Ahmed Tehânevî'yi eseri yeni baştan kaleme almakla görevlendirmiştir. Zafer Ahmed'in tamamladığı eser Karaçi'de (1414-1415/1993-1994) ve Beyrut'ta (nşr. Halîl el-Meys, 1421/2001) yayımlanmıştır. Kitabın, sadece metin kısmındaki rivayetlerin ve müellifin bunlarla ilgili kısa değerlendirmelerinin yer aldığı bir baskısı da *Câmî'u ehadîsi'l-aşkâm metni İ'lâ'ü's-sünen* adıyla gerçekleştirilmiştir (I-II, Karaçi 1421/2001). Bu baskıda eserin metin kısmında 6100'den fazla hadis yer almaktadır. **2. Aşkâmü'l-*Qur'ân***. Başlangıçta Hanefî mezhebinin Kur'an'dan delillerini ihtiva etmesi düşüncesiyle esere *Delâ'ilü'l-*Qur'ân* 'alâ mesâ'ilî'n-Nu'mân* adı verilmişken daha sonra Kur'an'dan istinbat edilen itikadî, fikhî, usulî bütün meseleleri ihtiva etmesi esas alındığından adı *Aşkâmü'l-*Qur'ân** olarak değiştirilmiştir. Eşref Ali Tehânevî eserin telifini dört kişilik bir komisyona havale etmiştir. Komisyon üyelerinden Zafer Ahmed'in Fâtiha'dan Tevbe sûresinin sonuna kadar, Cemîl Ahmed et-Tehânevî'nin Yûnus sûresinden Furkân sûresinin, Muhammed Şefî' Diyûbendî'nin Şuarâ sûresinden Hucurât sûresinin ve Muhammed İdrîs Kandehlevî'nin de Kâf sûresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan kısmı telif etmesi kararlaştırılmıştır. Zafer Ahmed Tehânevî, kendisine verilen kısmın Nisâ sûresinin sonuna kadar olan bölümünü tamamlamış, bu bölüm müstakil olarak yayımlanmış (Karaçi 1407/1986), ardından diğer müelliflerden Muhammed Şefî' ile Muhammed İdrîs'in tamamladığı kısımlarla birlikte henüz bitirilmemiş olmasına rağmen eser beş cilt halinde de basılmıştır (Karaçi 1413/1992). Bu baskıda Zafer Ahmed'in kaleme aldığı kısım I/1, I/2 ve II. ciltlerde bulunmakta, III ve IV. ciltler Muhammed Şefî'in, V. cilt de Muhammed İdrîs'in yazdığı bölümleri ihtiva etmektedir. Zafer Ahmed'in II. cildin sonunda verdiği bilgiye göre Eşref Ali Tehânevî eserin Âl-i İmrân sûresinin sonuna kadar olan kısmını görmüş ve Nisâ sûresiyle ilgili bölümü göremeden vefat etmiştir. Daha sonra Cemîl Ahmed'in müsveddeleri temiz ve Zafer Ahmed'in eksik bıraktığı bölümlerle (Mâide sûresinden Tevbe sûresinin sonuna kadar) Muhammed İdrîs'in noksan bıraktığı bazı yerleri Zafer Ahmed'in öğrencilerinden Abdüşşekûr et-Tirmizî ta-